

УДК 614.2:351.77(477.54-25)«188/191»

ВНЕСОК МУНІЦИПАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ МІСТА ХАРКОВА У СИСТЕМУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Мясникова А.С.

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

У статті розкривається соціальний аспект діяльності Харківських муніципальних органів влади в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. в контексті охорони здоров'я та задоволення санітарно-гігієнічних потреб харків'ян, який є одним з основних і включає в себе головні позиції розвитку благоустрою міста та комфортного життя його мешканців. Дана стаття обумовила комплексне застосування загальнонаукових та спеціальних історичних методів. Серед перших використані методи аналізу, синтезу фактів та джерел, структурно-системний метод. Серед других – порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний. Аналізується санітарна ситуація Харкова. Підкреслюється, що хоча асигнування на вирішення даних потреб міста були дуже незначними, а багатомільйонні займи інколи ігнорували першочергові потреби населення, харківські управлінці зробили великий внесок у розвиток охорони здоров'я населення.

Ключові слова: муніципальні органи влади, місто Харків, сфера охорони здоров'я, медичні заклади, захворювання.

Постановка проблеми. Серед багатьох проблем, які потребують вирішення в ході реформування самоврядування в Україні, є підвищення ефективності управління та взаємодії між його установами різного рівня. Саме тому використання досвіду функціонування харківської муніципальної влади є важливим для створення сприятливих умов розвитку самоврядних структур у наш час. На окрему увагу заслуговує аналіз соціальної діяльності харківського самоврядування та висвітлення внеску Харківської Думи та Управи у систему охорони здоров'я.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Сучасні науковці приділяють значну увагу питанням самоврядних структур Харкова. Зокрема, дослідники А.Л. Антонов, В.Л. Маслійчук, А.Ф. Парамонов [1], О.М. Головка [2], В.М. Токарев [8], О.Н. Ярмиш [9] у своїх дослідженнях розглядають становлення та функціонування муніципальної влади Харкова, зосереджуючись переважно на результативних аспектах діяльності Харківської Думи і Управи та ефективній політиці гласних.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У контексті дослідження тематики поданої статті маловивченими є конкретні етапи покращення епідеміологічного, санітарного стану міста, попередження інфекційних захворювань населення.

Мета статті. Висвітлення основної діяльності органів Харківського самоврядування в сфері охорони здоров'я в зазначений період.

Виклад основного матеріалу. Важливою сферою діяльності Харківських муніципальних органів влади безумовно є забезпечення системи охорони здоров'я на високому рівні. Харківська міська влада всебічно сприяла будівництву, облаштуванню та фінансуванню лікарень міста.

Зокрема, на утримання Харківської міської Олександрійської лікарні в 1889 р. Думою було асигновано 21 000 руб., додаткове асигнування становило 10 000 руб. [5, с. 297, 370].

Головним здобутком Харківської міської дитячої лікарні стало асигнування міським Управлінням, яке у 1889 р. склало грошову суму у розмірі 12 325 руб. 75 коп. [5, с. 380]. Крім цього на

утримання та ремонтні роботи Харківської міської дитячої лікарні було асигновано містом – 11 747 руб. 60 коп. [6, с. 489].

Хоча в архівних джерелах бачимо і протилежні цифри. Міська влада Харкова в кошторисі витрат на 1901 р. виділила 27 615 руб. на заходи, спрямовані на покращення загальних санітарних умов міста, на 1902 р. за цією статтею значиться сума 27 685 руб. І в першому, і в другому випадках дані суми складали лише 1% від всіх міських витрат [4, арк. 176]. Звісно, що дана сума є критично малою. Наведені цифри є сумною дійсністю того, в якому коефіцієнті перебувало фінансування щодо подолання санітарних недоліків міста. Але і ця, зазначена в кошторисі сума, не була повністю витрачена на санітарну організацію міста. Зокрема, зі звіту за 1901 р. дізнаємося, що неопосередковано на санітарні заходи було витрачено 19 642 руб (із запланованих 27 615 руб.), інші кошти пішли на утримання скотопригінного та кіннопригінного двору, що не мало ніякого відношення до санітарної організації [4, арк. 176].

Натомість міський голова О.К. Погорілко засвідчував, що ніколи зі сторони Харківського міського управління не було такої напруженої роботи в сфері задоволення санітарних потреб міста. Він наводить такі приклади: при Олександрійській лікарні збудовано новий двоповерховий корпус, для того, щоб очистити в самій лікарні палати для ізоляції інфекційних хворих (виділено 40 000 руб.). У Миколаївській лікарні облаштовані два бараки для ізоляції заразних хворих на 100 осіб і окремих павільйон на 24 особи. У дитячій лікарні з'явився новий двоповерховий корпус для ізоляції хворих дітей. В санітарній лабораторії було встановлено ще одну посаду хіміка для здійснення необхідного аналізу медикаментів. При скотобійні облаштовувалися приміщення для ізоляції хворих тварин, тощо [7, с. 7]. При цьому підкреслювалося, що на всі ці заходи витрачено більше 200 000 руб. [7, с. 6].

З огляду на те, що Олександрійська, Миколаївська та дитяча лікарня були чи не єдиними основними медичними закладами міста, і виділяти грошові асигнування на утримання цих лікарень було першочерговою справою муніципальних ор-

ганів влади, можна стверджувати, що для великого міста ці кроки не були досить значущими.

Наприклад, відомо, що стан, в якому знаходилась міська дитяча лікарня імені князя Кропоткіна, яка повністю залежала від опіки та асигнувань міського управління значно критикувався редакцією «Харківських Губернських Відомостей». По-перше, приміщення дитячої міської лікарні першочергово мало інше призначення: головний корпус лікарні був квартирою губернатора, а тому непридатним для потреб медичного закладу. По-друге, у 1893 р. лікарню було затоплено, подекуди вода доходила до стелі, а тому приміщення стало занадто сирым, а стелі провисли. По-третє, лікарня не мала власної часовні, секційної кімнати та резервного приміщення, куди б можна було перевести хворих на випадок, наприклад, ремонтних робіт.

15 червня 1903 р. в дитячій лікарні було проведено ревізію лікарняним інспектором, який надав невтішне заключення з приводу придатності міської дитячої лікарні. Обслуговуючи 200-х тисячне населення м. Харкова, дитяча лікарня не задовольняла необхідних умов лікарняної гігієни в плані облаштування приміщення та надання основних необхідних приладів. Скарлатинне відділення випускало брудну воду з ванн без обеззараження, чим забруднювало р. Харків та розповсюджувало інфекційні захворювання.

На той час піклувальна рада лікарні вже зверталась до Харківської Думи 18 травня 1902 р. з приводу того, що подальше функціонування лікарні в такому стані неможливе. На дане клопотання Піклувальної ради 29 травня 1902 р. Харківська Дума відповіла, що стан дитячої лікарні не погрожувє хворим та мешканцям міста, а отже може безперешкодно продовжувати функціонувати [7, с. 13].

Натомість, у лікарні не було можливості повноцінного провітрювання в палатах, бо була відсутня штучна вентиляція, із підвалу проникали газу, приміщення для медичних сестер були занадто сирі, і зустрічалися непоодинокі випадки захворювання медичного персоналу. Відсоток смертності серед хворих доходив до 10%, вигрібні ями були облаштовані занадто примітивно і знаходилися неподалік від тифозного відділення. За таких обставин важко говорити про безперешкодне функціонування закладу, а тому дитяча лікарня мала всі права чекати від міського Управління кардинальної реорганізації. У той час зазначалося, що муніципалітет більшу увагу на даний момент приділяє облаштуванню критих ринків, мощенню тротуарів та Університетської гірки бергенгеймовськими плитками [7, с. 28].

Зі свого боку міська влада контролювала витрати лікарень. Наприклад, за постановою Харківської Думи на операційні витрати Олександрійської лікарні Управою виділялися кошти в розмірі 500 руб., після втрачення яких надавався звіт в Управу. Всі великі витрати лікарні відбувалися тільки з дозволу Управи, після надання рахунків та постанов Ради лікарні про їх необхідність. Натомість жодні витрати не могли здійснюватися Управою без відома Ради лікарні [3, арк. 6, 7].

Наприклад, за клопотанням Піклувальної Ради Олександрійської лікарні, Харківська Дума розглянула питання надання понадштатних грошових

асигнувань на нагородну допомогу на честь свята Різдва Христового та Святого Великодня. Постановою Харківської Думи від 16 грудня 1905 р. все ж таки було виділено допомогу персоналу в розмірі 50% щомісячної заробітної платні [3, арк. 24 зв.].

Також проблема інфекційних захворювань, їх попередження серед харків'ян посідала вагомe місце у діяльності харківського муніципалітету.

Слід відзначити, що заходи для подолання інфекційних хвороб в 1889 р. були для м. Харкова незадовільними. В місті окрім існуючих інфекційних хвороб: дифтерії, скарлатини та корі, розвивались у доволі великих масштабах епідемія брюшного тифу та інфлюенції. Хоча раніше і були поодинокі випадки цих хвороб, в 1889 р. брюшний тиф прийняв форми доволі розвинутої епідемії. На ці проблеми звернуло увагу «Медичне товариство» міста, яке разом із Санітарним відділенням проводило заходи по дезінфекції в тих місцях, де були виявлені випадки захворювань.

В момент спалаху епідемії (серпень, вересень 1889 р.) Олександрійська лікарня була переповнена хворими. Тому було асигновано 3 000 руб. сріблом на оренду спеціального приміщення для ізоляції хворих. Що ж стосується інфлюенції, то ніяких особливих запобіжних заходів вжито не було. В 1889 р. сильнішими, ніж у 1888 р. були і епідемії дифтерії, корі та скарлатини, збільшились смертельні випадки від цих хвороб. Запобіжні заходи, а також заходи для подолання інфекційних хвороб полягали у наступному: ізоляція хворих і дезінфекція уражених інфекцією речей та приміщень.

Для ізоляції хворих Харківське міське Управління мало два лікарняних заклади: Олександрійську та дитячу лікарні. Стосовно дезінфекції, то вона проводилась у випадках виявлення хвороби, а також в якості запобіжного заходу в місцях великого скупчення людей: школах, притулках, тюрмах. Для проведення дезінфекційних робіт в наявності були 5 дезінфекторів, які протягом року проводили окрім зазначених робіт санітарно-дезінфекційні роботи за межами житлових приміщень, а саме: дезінфекцію набережних, вулиць, площ, спалення заражених речей.

Стосовно заходів для запобігання та попередження інфекційних хвороб взагалі, то Санітарним відділенням проводилося:

1) Огляд приватних приміщень та дворів за скаргами мешканців за дорученням Харківської Управи. При цьому нагляд за чистотою міста – вважався обов'язком міської поліції.

2) Облаштування нічліжних притулків. В 1889 р. це питання вирішувалось краще ніж в 1888 р. Харківською Думою було виділено місце для облаштування великого двоповерхового приміщення, де могли розташуватись безпритульні.

3) Облаштування скотобійні. У зв'язку із незадовільним станом приватних скотобійень, розташованих на окраїнах м. Харкова, а також з неможливістю проводити нагляд та огляд м'ясних продуктів, Харківська Дума постановою від 20 вересня 1888 р. визнала за необхідне облаштування в м. Харкові міської суспільної скотобійні і асигнувала для вирішення цього питання 3 000 руб. Крім цього, Харківська Управа звернулася до московських інженерів, які зробили план такого будівництва.

4) Огляд базарів і запобігання порушення санітарних норм та правил продажу продуктів. Боротьба з продажем неякісних товарів.

5) Очищення міста від нечистот, клопотання про облаштування каналізації.

6) Дозвіл на відкриття та переоблаштування фабрик та заводів з огляду на санітарну та гігієнічну важливість цього питання.

7) Перевірка якості водопровідної води [5, с. 29-32].

Висновки і пропозиції. Таким чином, харківські муніципальні органи влади приділяли увагу розвитку сфери охорони здоров'я міста. Міське самоврядування в кінці XIX – на початку XX ст. стоячи перед вирішенням великої кількості питань побутового характеру намагалась гідно впоратися з вирішенням складних питань спалаху епідемій та утримання лікарень. Але виділених коштів часто було замало для здійснення кардинальних змін.

Список літератури:

1. Антонов А.Л. История Харьковского городского самоуправления, 1654-1917 / А.Л. Антонов, В.Л. Маслийчук, А.Ф. Парамонов; Харьк. обл. обществ. об-ние «Сокол 2000», Харьк. част. музей гор. усадьбы. – Х.: Регион-информ, 2004. – 191 с.
2. Головка О.М. Харківське міське самоврядування у 1893-1917 роках: Автореферат дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 Історія України / О.М. Головка. – Х.: Б. в., 1997. – 18 с.
3. Державний архів Харківської області (Далі – ДАХО). – Ф. 19. – Оп. 1. – Спр. 87.
4. ДАХО. – Ф. 19. – Оп. 1. – Спр. 362.
5. Отчёт о деятельности Харьковского городского общественного управления за 1889 год. – Х.: Типо-литография М.М. Гордона, 1890. – 528 с.
6. Отчёт о деятельности Харьковского городского общественного управления за 1888 год. – Х.: Типо-литография М.М. Гордона, 1889. – 665 с.
7. Разъяснение Харьковской Думе Городского Головы по поводу нареканий на городское управление, высказанных в Харьковских Губернских Ведомостях. Х.: Типография и Литография Н.В. Петрова, 1903. – 72 с.
8. Токарев В.Н., Бурмака В.П. О некоторых аспектах харьковского городского самоуправления в конце XIX – начале XX ст. / В.Н. Токарев, В.П. Бурмака // Наукові праці [Інститут сходознавства і міжнародних відносин «Харківський колегіум»]. – Х., 1996. – Вип. I. – С. 3-8.
9. Ярмиш О.Н. Харківське міське самоврядування на зламі століть: XIX-XX і XX-XXI. Досвід історії та сучасності / О.Н. Ярмиш, О.М. Головка. – Х.: Нац. ун-т. внутр. справ, 2004. – 372 с.

Мясникова А.С.

Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды

ВКЛАД МУНИЦИПАЛЬНЫХ ОРГАНОВ ВЛАСТИ ГОРОДА ХАРЬКОВА В СИСТЕМУ ОХРАНЫ ЗДОРОВЬЯ (КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX ВЕКА)

Аннотация

В статье раскрывается социальный аспект деятельности Харьковских муниципальных органов власти в конце XIX – начале XX в. в контексте здравоохранения и удовлетворения санитарно-гигиенических нужд харьковчан, который является одним из основных и включает в себя ключевые позиции развития благоустройства города и комфортной жизни его жителей. Данная статья обусловила комплексное применение общенаучных и специальных исторических методов. Среди первых использованы методы анализа, синтеза фактов и источников, структурно-системный метод. Среди вторых – сравнительно-исторический, проблемно-хронологический. Анализируя санитарную ситуацию Харькова, следует отметить, что хотя ассигнования на решение данных потребностей города были очень незначительными, а многомиллионные займы иногда игнорировали первоочередные потребности населения, харьковские управленцы внесли большой вклад в развитие здравоохранения города.

Ключевые слова: муниципальные органы власти, город Харьков, сфера здравоохранения, медицинские учреждения, заболевания.

Mjasnikova A.S.

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

**CONTRIBUTION OF MUNICIPAL AUTHORITIES KHARKOV'S CITY
IN THE HEALTH PROTECTION SYSTEM (END OF THE XIX –
THE BEGINNING OF THE XX CENTURY)**

Summary

In the article the social aspect of activity of the Kharkov city governments of power opens up in the end XIX – beginning of XX of century, in the context of health protection and satisfaction of sanitary-hygienic needs of Kharkov, that is one of basic and plugs in itself key positions of development of equipping with modern amenities of city and comfort life of his habitants. This article stipulated complex application of scientific and special historical methods. Among the first the methods of analysis, synthesis of facts and sources, are used. Among the second – comparatively-historical, problem-chronologic. Analyzing the sanitary situation of Kharkov, it should be noted that although assignation on the decision of these necessities of city were very insignificant, and multimillion loans ignored the primary necessities of population sometimes, Kharkov officials brought in a large contribution to development of health protection of city.

Keywords: city governments of power, city Kharkov, sphere of health protection, medical establishments, diseases.